

IQTISODIYOTNI RIVOJLANISHIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI O'RNI

Madrahimov Shoxruxbek Toxirjon o'g'li
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan
filliali Biznesni boshqarish magistranti

Annotatsiya

Hozirgi sharoitlarda tadbirkorlik muhitini tarkib toptirish nafaqat milliy, balki xalqaro muammolardan hisoblanadi. Mavjud mamlakatlarda guruhlarda, masalan, Yevropa Ittifoqi miqyosida yagona tadbirkorlik muhiti vujudga kelmoqda. Bu tadbirkorlik faoliyatini yuritish Yevropa jamiyatiga kiruvchi barcha mamlakatlarda bir-biriga o'xshab ketadi.

Kalit so'zlar. Bozor islohoti, mulkdor, korxonalar, daromad, ishlab chiqarish O'zbekistonda keng ko'lamlil bozor o'zgarishlarini amalga oshirish jarayonida mulkdor shaxslar doirasi kengayib bormoqda. Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti LA. Karimov ta'kidlaganidek, «... amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy, eng katta maqsadi, ustuvor yo'nalishi O'zbekistonda haqiqiy mulkdorlar sinfini shakllantirishdan iboratdir. Bizning qabul qilgan barcha farmonu qarorlarimiz, qonunlarimiz, hamma ishimiz ana shu maqsadga qaratilgandir. Bu vazifalarni hal etmasdan kutilgan natijaga, hayotimizda, iqtisodiyotimizda istalgan o'zgarishlarga erishib bo'lmaydi».

Bozor islohotlarining hozirgi bosqichidagi g oyat muhim vazifa, awalo, ishlab chiqarish sohasidagi davlat korxonalarini xususiylashtirish va ular negizida vujudga kelayotgan tadbirkorlik tuzilmalarini aniq maqsad bilan qo'llab-quvatlash orqali mulkdorlar sinfini shakllantirishdan iboratdir. Jamiyatimiz uchun yangi bo'lgan mana shu ijtimoiy tur uning faoliyat sohalari shakllarini o'rganishni nazariy ehtiyojlarigina emas, balki amaliy zaruriyatni ham shart qilib qo'ymoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan yalpi ichki mahsulotning qariyb 80 foizi, sanoat mahsulotlarining 78 foizidan ortig i, qishloq xo'jaligi va chakana savdo aylanmasining deyarli barcha mahsulotlari nodavlat sektori ulushiga to'g ri kelmoqda.

O'rta sinf davlatning asosi va jamiyatning eng barqaror qismidir. Bu sinfni vujudga keltirish vazifasini hal qilish, turmush darajasini oshirish va har bir insonning

tadbirkorlik imkoniyatlarini ochish muammosini hal etib beradi. Ushbu masalaning iqtisodiy jihati shundan iboratki, mulkdorlar real, ularning faoliyati esa samarali bo'lishi kerak. Umuman, korxonaning barcha ishlovchilarinigasman aksiyadorlarga aylantirish uncha qiyin emas. Lekin ular haqiqatda boshqaruvda qatnashmasalar, dividendlar ola olmasalar va hatto, o'z aksiyalarini korxonadan tashqariga sota olmasalar, ulami real mulkdorlar deb bolmaydi.

Aholi shunday vaziyatni Ico'rar ekan, bunday korxonaning aksiyalarini erkin bozordan ham sotib olmaydi, chunki korxon bilan bevosita bog langan odamlar uning ishiga ta'sir ko'rsata olmasalar va qonunga muvofiq o'zlariga tegishli daromadni ola olmasalar, bu ish tashqaridagi mayda investorlar uchun yanada mushkul kechadi. Xulosa aniq: mulkdorlar huquqlarini amalga oshirish va ulami himoya qilishning real mexanizmlari bo'lmog'i kerak. Busiz mulk nomigagina mavjud bo'ladi. Bu mol-mulkning esa egasi bo'lmaydi. Bunday vaziyat iqtisodiyot uchun ham juda xavfiidir. Chunki bu hozirgi paytda mol-mulkdan amalda foydalangan yoki hatto, undan foydalanish imkoniyatiga ega kishilaming noqonuniy ravishda boyishi uchun keng imkoniyat yaratib beradi.

Haqiqiy mulkdor o'z tabiatiga ko'ra, oqilona ish olib borishi va o'ziga qarashli mulkni ko'paytirishga harakat qilishi kerak. Bordi-yu, shunday bo'lmasa, demak, mol-mulkni tasarruf qiluvchi subyekt yo o'zini mulkdor deb hisoblamaydi yoki owning huquqlarini zarur kafolatlarga ega emas deb hisoblaydi, yoki mol-mulk yangi egasiga saqlash va ko'paytirish tamoyillariga mutlaqo yordam bermaydigan shartlar bilan tekkan bo'ladi. Shu sababli, mulk huquqi qonun bilan himoyalangan bo'libgina qolmay, u jamiyatdagi barcha munosabatlar tizimi bilan amalda ta'minlangan bo'lishi kerak. Faoliyati o'ziga qarashli mulkni kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, ishlab chiqarishni rivojlantirish va ana shu asosda yangi moddiy boyliklar yaratishga qaratilgan shaxslarni har tomonlama rag'batlantirish zarur. Mulkdorlar sinfi mavjud mol-mulk va daromadlarasosida, shu jumladan:

- jaml armalarni qimmatli qog ozlarga solish, shuningdek xususiy shaxslarga qarashli ko'chmas mulk va boshqa mol-mulklardan foydalanish yo'li bilan;
- davlatga qarashli mol-mulkni (auksionlarda va tanlov asosida), shuningdek xususiylashtirilayotgan korxonalar aksiyalarini sotib olish orqali mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish natijasida;
- yuridik shaxs tashkil etmagan holda va korxonalar ochmagan holda yakka tartibdagi mehnat faoliyati va tadbirkorlikni rivojlantirish orqali shakllantiriladi.

Mulkdorlar ixtiyoridagi barcha obyektlarni daromad olish maqsadida foydalanilmaydigan obyektlar va ishlab chiqarish resurslariga ajratish mumkin.

Ularjumlasiga quyidagilarkiradi.

- a) moddiy aktivlar;
- b) moliyaviy aktivlar, shu jumladan: pul mablag lari; qimmatli qogozlar;

v) nomoddiy aktivlar intellektual mulk obyektlari.

Ishlab chiqarish resurslaridan daromad olish va mulkni ko'paytirish uchun foydalaniladi. Biror- bir mol-mulkka ega shaxs mulkdordir.

Mulkdor moddiy va intellektual mulk obyektlariga ega, ularni tasarruf etish va ulardan o'z xohishiga qaratib, shu jumladan daromad olish maqsadida foydalanish huquqiga ega jismoniy shaxsdir.

Mulkdorlar sinfi uch guruhdan iborat:

- daromad keltirmaydigan va nhaxsiy maqsadlarda foydalonishga mo'ljallangan mol-mulkka ega mulkdorlar;
- shaxsiy xste'molga mo'ljallangan mol-mulk bilan bir qatorda, qo'shimcha tadbirkorlik daromadi yoki kiritilgan sarmoyadan daromad olish uchun foydalaniladigan aktivlar (sarmoya)ga ega o'rta mulkdorlar;
- yirik xususiy korxonalar, firmalarga ega va ularning faoliyatidan katta daromad oladigan yirik mulkdorlar.

Ushbu guruhlarning shakllanishiga qanday omillar ta'sir etadi? Birinchi navbatda, psixologik xususiyatlar ta'sir ko'rsatadi. Odamni zo'rlab mulkdorga aylantirib bo'lmaydi. U bunga ruhan tayyor bo'lishi kerak. Bu esa juda qiyin narsa. Chunki odamlarga haddan tashqari uzoq vaqt mobaynida xususiy mulk va uning sohiblarini boshqalarga nisbatan tashabbuskor va tadbirkor bo'lganligi tufayli moddiy jihatdan yaxshiroq yashaganlarni yomon ko'rish va ularga ishonmaslik hissi singdirib kelindi. Endi esa zamon o'zgardi, xususiy mulkka munosabat ham o'zgaroqda, lekin eski tasavvurlar hali ham mavjud. Ko'pchilik davlatning g'amxo'rlik qilishiga umid bog lab o'tirmasdan, o'z farovonligi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga hali tayyor emas. Ijtimoiy passivlik mulkdorlar sinfini shakllantirish yo'lidagi jiddiy to'siqdir.

Mulkdorlar sinfini shakllantirishning asosiy yo'llaridan biri tadbirkorlikni, uning kichik biznes shakli rivojini ta'minlash katta ahamiyatga ega. Aksiyalashtirish keng aholi ommasini mulkka egalik qilishga jalb etishning eng samarali vositasidir. Biroq, bu jarayon murakkab, ko'p qirrali bo'lib, u bozor iqtisodiyoti subyektlarining

manfaatlariga daxldordir. Hozir respublika iqtisodiyotida ochiq turdagi aksiyadorhkjamiyatlarikengyoyilgan.

Bu jamiyatlarning ustav sarmoyasini tashkil qilishda ishtirok etuvchi ulushlar, odatda, quyidagicha taqsimlanadi:

-davlatulushi;

-mehnatjamoasiulushi;

-xorijiysherikulushi;

-fond birjalari va qimmatli qog ozlar bozorlarida, shu jumladan, chet elda ham erkin sotish uchun ajratilgan ulush.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Boltabayev M.R., Qosimova M.S., Ergashxodjayeva Sh.J., G'oyipnazarov B. K. Samadov A.N., Xodjaev R.S. Kichik biznes va tadbirkorlik. -T.: ADIB NASHRIYOTI, 2011. - 283 b.

2. Xodiyev B.Yu., Qosimova M.S., Samadov A.N. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. -T.: TDIU, 2010.-260 b.